

Üjçeli Şeyh Muhammed'in Türbesi'nde Bulunan Tarih Manzumesinin Türkçeye Aktarımı

Ali Rıza Özuygun, Sead Ibrić

Uluslararası Burç Üniversitesi, Bosna Hersek

Özet: Bu makalenin konusu bugün Karadağ Cumhuriyeti sınırlarında olan Rojaye şehrinde bulunan Üjçeli Şeyh Muhammed Türbesi'ndeki 11 beytlik tarih manzumesidir. Osmanlı medeniyetinin en bariz göstergelerinden olan edebi eserler zamanla yok olmuştur. Bunlardan günümüze kadar gelmeyi başarmış olanlar çok değerli birer vesika hükmündedir. Bunlardan biri de şüphesiz Balkanların ortasında olan Rojaye kentindeki Üjçeli Şeyh Muhammed'in Türbesi'nde bulunan ve türbenin yapılışı ile ilgili olan tarih manzumesidir. Edebi ve tarihi öneme haiz olan bu eser türbenin içinde korunmaktadır. Tarih düşürme ebeced hesabıyla bir olayın tarihini belirlemek amacıyla başvuru bir sanattır. Tarih manzumeleri klasik edebiyattaki nazım şekilleri içerisinde bireysel yönü olmakla birlikte, sosyal hayatla bağları en kuvvetli olan ve dikkat çekici oranda sosyal hayatın türlü yönlerine ışık tutan bir türdür. Bu araştırmanın yöntemi Rojaye'de bulunan türbedeki tarih manzumesinin metnini okuma, orijinal ve transkripsiyonlu şekilde yazma ve değerlendirme olarak belirlenmiştir. Araştırma konusu olan yazı yerinde tespit edilmiş ve fotoğrafı çekilmiştir. Sonra yazı deşifre edilip okunduktan sonra metni ilk defa bu şekilde sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Rojaye; Tarih manzumesi; Türbe; Üjçeli Şeyh Muhammed*

Giriş

Rojaye

Osmanlı döneminde bugünün Rojaye (Rožaje) şehri Trgovište kazası olarak zikredilir. Rojaye'nin kurulduğu yerde VII. yüzyıldan itibaren yerleşim izleri bulunsa da ilk defa 1585'te Rojaye olarak bir tahrir defterinde zikredilmektedir. Trgovište Nahiyesi, 1488/9 yılında 3602 nüfusa sahip idi. Bunun tamamı Hristiyan olup yıllık 171.445 akçe cizye vermekte idiler. Bu nahiyeye 1527/30 yıllarında 110 köy ve mahalleden oluşuyordu. Bunun 10'u hâss-ı hümayûn idi. Bu nahiyeden 290.520 akçe yıllık toplam vergi verilmekte idi. 1585'te Trgovište Nahiyesi'nin, bugünkü merkezi Rojaye o dönemde 8 Hristiyan evden oluşan küçük bir köy idi (Çar-Drnda, 1985). Hacı Kalfa (Kâtip Çelebi) XVII. yüzyılın ilk yarısında Trgovište kazasını İpek Sancağı'na bağlı Hristiyanlarla yerleşmiş bir kaza olarak zikretmekle beraber Evliya Çelebi de buraya uğrayıp bir kadının bulunduğunu, yani kadılık statüsünde olduğunu yazmıştır. 1526-1528 yıllarında "*Nefs-i Trgovište*

tasarruf-ı mîrlivâ"dır. Prizren livâsına bağlı ve hâsılı 25.868'dir. (Gökbilgin, 1955). Bundan önce, hicrî 890 yılında İskenderiyye (İşkodra) livâsının mahsûlât ve rûsûmunu, timar ve zeâmetlerini gösteren bir tahrir defterine göre Nahiyeye-i Trgovište adı geçen livâyâ bağlı idi. Hicrî 935 yılında Trgovište kazası Prizren livâsına bağlı olduğu görülmektedir (Gökbilgin, 1955). XVII. ve XVIII. yüzyıllarda gayr-i müslim olan Trgovište halkı Osmanlılara karşı her fırsatta ayaklanmıştı. Bundan dolayı 1764 ve 1770 yıllarında bu kasaba tamamen yakılmıştır. Osmanlı topraklarının iç kısımlarına kadar giren Avusturyalılara da yardım eden buradaki Hristiyan halk, XVII. yüzyılın sonlarında mağlup olan Avusturya ordusuyla kuzeye çekilmek zorunda kalmıştır. Boşalan topraklara Osmanlı hükümeti İşkodra ve çevresinde yaşayan Katolik ve Ortodoks olan Keliment (Klimenta) ve Kuç boylarını yerleştirmiştir. Buraya yerleşen bu Arnavut ve Karadağ asıllı boylar arasında İslâmiyet hızla yayılmıştır (Azemović, 1982).

İlk Kosova Vilayeti Salnâmesi'ne göre 1879 yılında Trgovište kazasının toplam nüfusu 5.472 olmakla

beraber, bunun 4.218'i Müslüman, 1.254'ü Hristiyan, Kıptî ve Yahudi ise yoktu. 1882 yılında Trgovište kazasında 7 cami, 64 mağaza, fırın ve dükkân, 1.135 hane, 5 han ve 500 çeşme bulunmaktadır. Trgovište kazası 1887 (h. 1304) ve 1888 (h. 1305) yılında İpek Sancağı'na bağlı idi. Kaza ve köylerde 2.640 hane, 6 cami, 150 kadar mağaza ve dükkân, 6 mektep ve bir kilise bulunmaktadır (İbriç, 2004). 1900 yılında Trgovište kazasının üç mahallesi zikredilmekte, biri 65 hanelik Kuç Mahallesi, ikincisi şimalinde olan 55 haneden oluşan Zeynel Ağa Mahallesi ve üçüncüsü batısında bulunan Kürt Ağa Mahallesi'dir. Bu mahallenin 80 evi vardır. Üçünün de toplam ev sayısı görüldüğü gibi 200'dür. Kasaba ve kazaya bağlı 81 köyde 2.640 ev olmakla beraber, nüfusu 5.269'dur. Bunun altıda beşi, yani 4.506'sı Müslüman, kalan 763'ü Hristiyan idi. Kasabada bir de 2 cami, 1 hükümet konağı, 1 telgrafhane, 55 dükkân ve mağaza, 2 han ve 1 kahvehane bulunmaktadır. Kaza topraklarında ise 4 cami, 100'e yakın dükkân ve 2 kilise vardır (İbriç, 2004).

Osmanlıların, Balkan Savaşlarından sonra bu topraklardan çekilmesiyle 1912 yılında Trgovište kazası idari birim olarak kaldırılır. Rojaye, bu tarihten sonra ilçe ve belediye olarak Karadağ devletinin bir parçası olacaktır.

Bugün Rojaye şehri Karadağ devletinin sınırlarında olup ülkenin kuzeydoğusunda bulunan Sancak bölgesinde yer almaktadır.

Üjiceli Şeyh Muhammed

Üjiceli Şeyh Muhammed XVIII. yüzyılda Balkanların ortasında, Bosna ve Sırbistan topraklarında yaşamış önemli bir tarihi şahsiyettir. Tesiri Belgrat'tan Saraybosna'ya oradan da Sancak ve Kosova'ya kadar

uzanıyordu. Sesini devletin merkezi olan İstanbul'a kadar da duyurmuştu. Yaşadığı dönem Osmanlı Devleti'nin duraklama dönemine denk gelmektedir. Devlet ricali bürokraside ve yönetimde islami prensiplerden ve evrensel değerlerden uzaklaşmaya başladıkları bu dönemde hakiki ve halis mü'min olan bireyler kendi çaplarında buna karşı çıkmaya çalışmış ve doğru yoldan sapmamak için Müslümanları ikaz etmişlerdir. Böyle şahsiyetlerden biri alim ve müderris olan Üjiceli Şeyh Muhammed'dir. (Aslı Arapça olan "Muhammed" isminin harekesiz yazılışı [محمد] şeklinde olup aynı zamanda "Mehmed" olarak da okunabilir. Her ne kadar Osmanlılarda bu isim edepten ve Peygamberimize saygıdan dolayı daha fazla "Mehmed" olarak kullanılmış olsa da burada sözkonusu Üjiceli Şeyh'in ismi tarih manzumesinde teşdidin açıkça görüldüğü için "Muhammed" olarak okunmuştur. Arapça olan *şeyh* kelimesi ise aile veya kabile reisi, reis, ihtiyar, dervişlerin başı ve üstad gibi manaları taşımaktadır. Bu kelime Balkanlardaki Müslüman halklar arasında "*şeh*" olarak da kullanılmaktadır (Škaljić, 2004). Böylece *Şehoviç* soyismi çok yaygındır. Zaten Rojaye halkı arasında Üjiceli Şeyh Muhammed *Şeh Mehmed* olarak adlandırılmaktadır.

Üjiceli Şeyh Muhammed 1693 yılında Üjiçe şehrinde doğmuştur. Üjiçe (Užice) o dönemde Balkanlarda, islam kültürünün en önemli merkezlerinden idi. 1830 tarihli Hatt-ı şerif ile 1833 yılında yayımlanan ilavesiyle Sırbistan Osmanlı Devleti içerisinde özel statü, yani özerkliğe kavuşmuştur. Bununla Sırbistan'a Belgrad, Şabac (Böğürdelen), Üjiçe ve Sokol şehirlerinde yaşayan Müslümaları göç ettirme hakkı verilmektedir. Osmanlı döneminde Üjiçe'de 34 cami, 11 han, 9 tekke, 2 kervansaray ve bir bedesten bulunuyordu.

İlk eğitimi doğduğu şehirde, yüksek eğitimi ise İstanbul'da görmüştür. İstanbul'dan memleketine döndükten sonra Üjçe'de bulunan medresede müderris olarak çalışmıştır. Sosyal adalet savunucusu olarak meşhur olmuştur. Bilindiği kadarıyla kendisi Üjçe'de bulunan Halveti tekkesinin şeyhi idi. (Halveti tarikatı Osmanlı Devleti'nde en yaygın tarikatlardan biri idi. İsmi kurucusu olan Şeyh Ebu Abdullah Saracuddin Halvet'ten (v. 1397, Suriye) almıştır. "Halvet" kelimesi Arapça olup manası ıssız ve kapalı yer, yalnız kalma ve yalnız ibadet etmektir. Bu tarikatın en etkili alimler arasında ilk kurallarını şekillendiren Şeyh Ömer Halveti ve tarikatın yayılmasında büyük rolü olan Şeyh Yahya Şirvani (v. 1460)'dir. Anadolu'da bu tarikatın öğretilerini yayan ilk şahıs Buhara'dan Bursa'ya yerleşen Emir Sultan idi (v. 1439). Sünni öğretisi ve meşhur oluşundan dolayı bu tarikat Bosna-Hersek ve çevresinde hızlı yayılmaya başlar ve daha XVI. yüzyılın ilk yarısında Gazi Hüsrev Bey Saraybosna'da Halveti hanikahını/dergahını kurmuştur. (Halvetiler hakkında daha fazla bilgi için bkz.: Čehajić Dž. (1986). *Derviški redovi u jugoslovenskim zemljama*, Sarajevo: Orijentalni institut u Sarajevu, s. 79-122.)

XVIII. yüzyılın ortasında Osmanlı Devleti, ekonomik anlamda zor günler geçirmekte idi. Krizi çözmek için devlet vergilere başvurur. Devletin her yerinde olduğu gibi, Üjçe Kadılığı'nda da idareciler devletin resmi ekonomi siyasetini hayata geçirmeye başlarlar. Fakat yerel idareciler krizi kullanarak vergileri haksızca arttırmaya başlayıp halkı zor durumda bırakmışlardır. Belgrad veziri Pir Hacı Mustafa Paşa'dan sonra Belgrad muhafızı olarak tayin edilen Hatibzade Yahya Paşa, göreve gelir gelmez 1744 yılında hemen kadılıklara mütesellimleri gönderip artırılan vergileri toplatmayla görevlendirmiştir. Onun yerine Ocak

1747 yılında gelen Silahdar Seyyid Mehmed Paşa bir yıllık görevi süresince daha da sert davranarak halkı zor durumda bırakır. Onun yönetim şekline karşı Üjçe'de bulunan Şeyh Muhammed bölgede halkı ayaklandırır. Etkili bir kişiliğe sahip olan Şeyh Muhammed, Müslüman ve Hristiyan halkı bir araya getirip adaletsizliğe karşı çıkar. Seyyid Mehmed Paşa yazdığı raporlarda Şeyh Muhammed'i fesat çıkarmakla, Üjçe'deki mahkeme binasına saldırmakla, kadının adamının öldürülmesine sebep olmakla ve kendi mütesellimini kovmakla suçlar. Şeyh Muhammed aynı zamanda Çaçak'da bulunan mütesellime saldırı düzenlemiştir. Seyyid Mehmed Paşa, Bab-ı Aliye rapor gönderir ve 20 Şubat 1748 yılında ayaklanmayı bastırmak için Belgrad ve Semendire'den askerlerin gönderilmesi için izin alır (Tričković, 2012). Askerlerin Üjçe saldırısı sırasında Alay Bey Camisi zarar görmüş, Şeyh Muhammed'in medresesi, evi ve kütüphanesi yakılmış ve bir kaç kişi hayatını kaybetmiştir. Şeyh Muhammed'e saldırının yanında bir de komplo düzenlenmiştir. Yeniçeriler bir kiliseden haç, İncil ve papaz cübbesini alıp imamı olduğu caminin yanındaki türbeye yerleştirmişlerdi. Daha sonra askerleri oraya gönderip bunları sözde bulmuşlardı. Bunu sabah namazına gelen halka müftü anlatıp Şeyh'e iftira atmıştır. Oradan kaçan Şeyh Muhammed ilk önce Saraybosna'ya, oradan da Vişegrad'a ve köyelerine, sonra Akova'nın Nedakusi köyüne ve en son Rojaye'nin Balotiçe köyüne gelmiştir. Bütün yapılan zulümlerden ve saldırılardan dostlarına gönderdiği mektuplarda bilgi vermiştir. (Sözkonusu olan mektuplar hakkında daha fazla bilgi için bkz.: Mušić O. (1965). "Još dva pisma iz korespondencije užičkog šejha Muhameda - Zwei Briefe des Scheich Muhamed aus Užice", *POF XII-XIII/1962-63*, Sarajevo, s. 249-254.; Mušić O. (1960). "Treća poslanica šejha Muhameda iz Užica - Der

Dritte Brief des Scheiks Muhamed aus Užice", *POF VIII-IX/1958-59*, Sarajevo, s. 193-202.; Mušić O. (1952). *Poslanica šejha Muhameda Užičanina beogradskom valiji Muhamed paši* -Message du cheih Muhammed d'Užice - au vali de Belgrade Muhammed pacha, *POF II/1951*, Sarajevo, s. 185-194.; Hadžijahić M. (1953). "Hamzevije u svjetlu poslanice užičkog šejha - Les Hamzévites à lalumière de la missive du cheikh d'Užice", *POF III-IV/1952-53*, Sarajevo, s. 215-227.; Spaho F. Dž. (1973). "Još nekoliko dokumenata o užičkom šejhu - A Few More Documents on Šaih of Užice", *POF XVIII-XIX/1968-69*, Sarajevo, s. 267-284.)

Tarih manzumesinde belirtildiği gibi Üjiceli Şeyh Muhammed Hicri 1163 yılında şehit edilmiştir. Miladi takvime göre bu yıl 11 Aralık 1749 yılında başlayıp 29 Kasım 1750 tarihine kadar sürmüştür. Dolayısıyla ilk baharda şehit edildiğine göre 1750 yılı vefat tarihi olduğu rahatlıkla söylenebilir. Balotiče köyünde saklanırken Osmanlı yönetiminin emriyle kendisini arayan yeniçeriler tarafından yakalanıp öldürülmüştür. Halk ananesine göre Şeyh ne kılıçla ne de tüfekte öldürülebilmiş, onun için çiftçi pulluğu ile katledilip başı İpek şehrine götürülünce Paşa'ya gösterildiğinde kesik başı gülümsemiştir. Mayıs ayında 1750 yılında meydana gelen bu olaydan sonra eski Dükakin Sancağı sancakbeyi Mahmudbeyoğullarından İpekli Hüdaverdi Paşa ödüllendirilerek tekrar adı geçen sancağın başına getirilmiştir. Şehit edildiği ve kanların aktığı yerde güller bitmiştir. Halk arasında yayılan inanca göre bu güller sadece burada yetişmekte ve denemelere rağmen başka yere götürülüp yetişmeleri mümkün değildir. Bugün de mevcut olan bu güller halk arasında Şeyh'in gülleri manasında ''šehovke'' olarak adlandırılmıştır. Yine halk arasındaki ananeye göre Rojaye'deki Sultan Murat Camisi imamı rüyasında

Şeyh'in başını alıp vücuduyla birleştirmesi gerektiğini görüp hemen o gece beyaz köpeği takip ederek İpek şehrine gitmiş ve askerler tarafından görülmeden Şeyh'in başını almış ve vücuduyla birleştirmiştir (Agović, 2013).

Üjiceli Şeyh Muhammed'in Türbesi

Üjiceli Şeyh Muhammed Balotiče köyünde öldürülüp Rojaye'de Yukarı Mahalle (Gornja mahala) veya Kurtagiç Mahallesi'nde bulunan Sultan Murat Camisi'nin yanında defnedilmiştir. Balotiče köyü ahalisi öldürüldüğü yerde türbe inşaa etmiştir. Balotiče köyünde bulunan türbe camiye yakın bir yerdedir. Eski şekli çam ağacından olup yenisi tuğladan yapılmıştır. Köydeki türbenin ne zaman yapıldığı kesin bilinmese de bazı görüşlere göre Üjiceli Şeyh Muhammed'in şehid edildiği tarihten iki yıl sonra yapılmıştır. Ağaçtan olan ilk türbe yangında yok olup yerine yenisi yapılmıştır. Her ikisinin şekli ve boyutları aynıdır (Hadžić, 2013). Hurşid Paşa ise gömüldüğü yerde, yani Rojaye'de Sultan Murat Camisi girişinin sol tarafında türbe bina etmiştir. Bu cami birkaç defa tamir edilirken onunla birlikte türbenin kendisi de yapılan tamirlerle şekil değiştirmiştir. Böylece 1966-1968 ve 2004-2008 yılları arasında yeniden temelinden tamir edilen camiyle beraber 1854 yılında inşaa edilen türbe de tamir edilmiştir. En son yapılan tamirle ve caminin genişletilmesiyle türbe şimdi caminin koridorunda kalmıştır. Mermer kitabesinden görüldüğü gibi türbenin yeniden inşası Husiç Osman'ın oğlu Fadıl tarafından finanse edilmiştir. Türbenin boyutları 17m x 12 m'dir (Markišić, 2013).

Yöntem

Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmanın yöntemi Rojaye’de bulunan türbedeki tarih manzumesinin metnini okuma, orijinal ve transkripsiyonlu şekilde yazma ve değerlendirme olarak belirlenmiştir. Araştırma konusu olan yazı yerinde tespit edilmiş ve fotoğrafı çekilmiştir. Sonra yazı deşifre edilip okunduktan sonra metni ilk defa bu şekilde sunulmuştur. Bunun yanında Eski Türkçe (Osmanlıca) ile yazılan bu metin daha sonra günümüzde kullanılan Türkçeye çevrilmiştir.

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Bu makalenin evrenini eski Türkçe ile yazılan edebi tür olan tarih manzumesi oluşturmaktadır. Örneklem ise Karadağ’ın Rojaye şehrinde bulunan türbedeki yazıdır. Bu yazı burada defnedilen Üjçeli Şeyh Muhammed’in türbesinin yapılışı nedeniyle kaleme alınmıştır. Makale adigeçen yazının metnini kapsamaktadır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Makaleyi hazırlarken ilk olarak şimdiye kadar olan araştırmalar tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla yapılan çalışmada türbeyle ve Üjçeli Şeyh Muhammed’le alakalı kaynakların az da olsa var olduğu fakat tarih manzumesi ile alakalı kaynakların çok sınırlı olduğu, hatta yanlış ve eksik olduğunu öğrenmiş olduk. Yazı öncelikle deşifre edilip orjinaliyle okunmuş, daha sonra metnin transkripsiyonu yapılmıştır. İki sıra halinde ve 11 satırlık olan metin okunabilir durumda olsa da metinde kullanılan bazı kelimeler çok az kullanılmaktadır (*mesül, melül, mehül ve mekül* gibi). Fakat kafiye icabı bu şekilde kullanılıp beyitlerin sonlarında bu baktaki kelimeler yer almıştır (*Resül, Āl-i Bütül, mesül, melül,*

fühül, duhül, kabül, mehül, husül, mekül ve en son *vusül*). Şiirin vezni şudur:

Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilün

— • — — / — • — — / — • — — / — • —

Şiir bu vezne göre okunmuştur. Şiirin aslı doğru okunmadığından dolayı Boşnakçaya yapılan tercüme de eksik olmuştur. Şiir ilk defa Türkçeye tercüme edilmiş olup bu çalışmada sunulmuştur.

Bulgu ve Yorumlar

Türbede Bulunan Tarih Manzumesi

Rojaye’de bulunan bu türbenin duvarında kağıt üzerinde çerçevesiz cam içinde türbenin yapılışı sebebiyle yazılan bir tarih manzumesi bulunmaktadır. Tarih manzumesinin metninden anlaşılıyor ki, bu satırların yazarı Vasfi mahlaslı şairdir.

Bu tarih manzumesi şimdiye kadar bir kaç defa Boşnakçaya tercüme edilmiştir. Bu tercümeleden biri, Rojaye’de bulunan Osmanlı kitabeleri konusu olan “*Urezano u kamenu i pamćenju*” (*Taş ve hatıralarda nakşedilenler*) adlı eserde “*kelimesi kelimesine*” veya kaba diyebileceğimiz tercümesi Ziko Kurtagiç’e aittir. Bu ilk tercümeleden sonra bir kaç tercümesi daha yapılmıştır (Azemović-Luboder, 2007). Metne ve aslına uygun en son tercümesi bu makalenin yazarlarından biri olan S. İbriç tarafından tekrar yapılmıştır. Önceki tercüme özetlenerek veya serbest şiirleştirilme denen metotla yapıldığını görmekteyiz (İbriç, 2015).

Şekil 1. Türbede duvarda asılı ahşap çerçeveli camdaki tarih manzumesi

Osmanlı Türkçesiyle yazılan bu tarih manzumesi metnin orijinali şu şekildedir:

- 1 قطب اعظم وارث علم لدنى رسول
اشبو خاک عطر ناکده نعش پاکى دفن اولان
- 2 يعنى منسوب شرف يابنده آل بتول
اوژیچه شیخی محمد محى دین مصطفی
- 3 بالوطیکى ایلینجه غرق انوار مثول
بيک یوز التمش اوجده اول ذات سیادت منقبت
- 4 قیلدی بنجه بندکاتک ماتم انکیزوملول
نوش شهادت شهادت ایلیوب اول کویده
- 5 بو محلّه نعش پاکین نقل ودفن ایتمش فحول
جوهر الفرد وجود پاکى اذعان ایدوب
- 6 اولیجق کند روزآیه معدلت سان دخول
حضرت خورشید پاشای مکرم بو سنه

- 7 دوشدیکيچون مظهر نور تجلى قبول
زانر قبر جناب شيخ اوله رق بعدازین
- 8 تربيه سى اعمارین ایتدی دوش خدامه محول
رغبته ایدوب خدمت شيخ کرمک پیشه یه
- 9 بوليجق يعنى بنای تربيه پک رعنا حصول
اشبو امر دیلیسندی ایلیوب اجراً تمام
- 10 لو حش الله اولدی بو تاریخ پاکیزه مقول
سمع الهام زيب وصفی یه لسان غیبین
- 11 تربيه قرب مکرم بولدی پایانه وصول
سویلدیم الهامله تاریخ اتمامین همان

Söz konusu metnin Latin alfabesiyle transkripsiyonlu metni şu şekildedir:

1. *İşbu hāk-i tır-nākde na‘ş-ı pākî defn olan
Kutb-ı a‘zam, vāris-i ‘ilm-i ledünnî Resûl*
2. *Üjiçe şeyhi Muhammed muhy-i dîni Mustafâ
Ya‘nî mensûb-ı şerefyâbende-i Âl-i Bütül*
3. *Biñyüzaltmışüçde ol zāt-ı siyâdet-menkabet
Balotîçi eyleyinçe gark-ı envâr-ı mesûl*
4. *Nüş-i şehd-âb-ı şehâdet eyleyüb ol küyda¹
Kıldı bunca bendegâniñ mâtem-engiz ü melûl*
5. *Cevheru ‘l-ferd ü vücûd-ı pâkini iz‘ân idüb
Bu mahalle na‘ş-ı pâkin nakl ü defn itmiş fühûl*
6. *Hazreti Hurşid-pâşâ-yı mükerrem bu sene
Olucak kend-i Rojaye ma‘delet-sân-ı duhûl*
7. *Zâir-i kabri cenâb-ı şeyh olarak ba‘d-ezîn
Düşdiğiçün mazhar-ı nûr-ı tecelli-i kabûl*
8. *Rağbet idüb hizmet-i şeyh-i keremin pîşeye
Türbesi i‘mārın itdi düş-i hüddâma mehûl*
9. *İşbu emr-i dil-pesendi eyleyüb icrâ temâm
Bulucak ya‘nî binâ-yı türbe pek ra‘nâ husûl*
10. *Sem‘-i ilhâm zib-i Vâşfiye lisân-ı gaybden
Lev-haşallâh oldı bu târîh-i pâkîze mekûl*
11. *Söyledüm ilhâmile târîh-i itmâmın hemân
Türbe-i kutb-ı mükerrem buldı pâyâna vusûl.*

¹ Aslen Farsça olan “kōy” [کوي] kelimesi aruzun bozulmaması için “kūy” olarak okundu.

Tarih Manzumesi Metninin Günümüz Türkçesine Çevirisi

1. *Bu hoş kokulu toprakta temiz naşı defnolan
En büyük kutub, Peygamberin gizli ilminin mirasçısı*
2. *Üjiçe şeyhi Muhammed, dini ihya eden
Mustafa,
Yani şeref kaynağı olan Hz. Fatıma'nın ailesine
mensup*
3. *Binyüzaltmışüçte o hayat hikayesi ilginç olan
seyyid zat
Balotıçe'de iken sanki nurlara boğulmuş oldu*
4. *Şehadet suyunu içerek şehid oldu o köyde
Kıldı bunca kulunu yaşlı ve hüznülü*
5. *Anlayışlı davranarak sevgilinin temiz
vücudunu
İleri gelenler bu yere temiz naşını nakledip defnetmiş*
6. *Bu sene Hazreti saygıdeğer Hurşid Paşa
Rojaye kentine sanki adaletin girmesini sağladı*
7. *Bundan sonra şeyh hazretlerinin kabrini
ziyaret edeni
Şeyh kabul edip nurunun tecellisine mazhar olacaktır*
8. *Saygın şeyhe hizmet etmek için rağbet ederek
Türbesini yaptı hizmetçilerin hayallerine denk*
9. *Bu gönlün beğendiği iş gerçekleşince ve
tamamlanınca
Son bulacak, yani türbe binası çok güzel bir şekilde
ortaya çıkacak*
10. *Vasfi'nin güzelliğine gaybi bir dilden ilham
duyuldu
Söyledi Allah esirgesin, ne güzel oldu bu tertemiz tarih*
11. *Hemen söyledim ilham ile bitirme tarihini
Saygıdeğer kutbun türbesi buldu ve ulaştı sona.*

Hurşid Paşa

Tarih manzumesinde belirtildiği gibi türbenin banisi Hurşid Paşa'dır. Fakat Üjiçeli Şeyh Muhammed ve

türbesi hakkında yazarlarda Hurşid Paşa'nın kim olduğuna dair hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Bu döneme baktığımızda aynı ismi taşıyan en meşhur paşa ve vali Hurşid Ahmed Paşa olup sadrazamlık makamına kadar yükselmiştir. Kendisi aynı zamanda Niş ve Mora (1806), Niş, Rumeli ve Sofya (1807), daha sonra Bosna valisi olarak zikredilir. 1822 yılında vefat ettiğine göre, söz konusu olan türbenin banisi değildir, çünkü türbe 1855 yılında yapılmıştır. Diğer şahıs aslen Çerkez olan Hurşid Bey olup 1872-1897 yılları arasında değişik yerlerde mutasarrıf olarak zikredilse de türbenin banisi olma imkanı bulunmamaktadır (Süreyya, 1996).

Üjiçeli Şeyh Muhammed'in türbesini yaptıran kişi Hurşid Mehmed Paşa'dır. İlk önce Silahdar Ali Ağa'nın kölesi, sonra zabıt ve liva olmuştur. Mirmiranlıkla 1850 yılının başlarında Şubat ve Mart aylarında (Hicri Rebiü'l-ahir 1266) Rumeli, aynı yılda Temmuz (Ramazan) Niş mutasarrıfı olmuştur. Rumeli beylerbeyi payesiyle 1852 yılının Şubat ayında (Hicri Rebiü'l-ahir 1268) Belgrad muhafızı olarak tayin edilmiştir. Aynı yılda yazın Temmuz-Ağustos ayında, yani Hicri Şevval ayında, vezirlikle Bosna valisi olup bu makamda üç yıl kalacaktır. Daha sonra kısa bir vakit Kasım 1855'ten Ocak 1856'ya (Hicri 1272 Rebiü'l-evvel'den Cemaziye'l-evvel'e) kadar Tırhala valisi olup tekrar Bosna valiliğine getirilecektir. Bu görevde aynı yılın Eylül ayına (Hicri Muharrem 1273) kadar kalacaktır. Bu tarihte Rumeli valisi, Haziran 1857 (Hicri Şevval 1273) yılında ise Sayda valisi olup Haziran-Temmuz 1860 (Hicri Zi'l-hicce 1276) tarihinde azledilmiştir. Temmuz 1872 (Hicri Cemaziye'l-evvel 1289) yılında Kütahya valisi olduysa da aynı senenin Eylül (Receb) ayında bu görevden ayrılmıştır. Hurşid Paşa mukim olduğu

Yenişehir'de Hicri Şevval 1293 (Kasım-Aralık 1876) tarihinde vefat etmiştir (Süreyya, 1996).

Tarih Manzumesinin Müellifi

Kronogramın yani tarih manzumesinin müellifi Vasfi mahlaslı şairdir. Mahlasını “*Sem ‘-i ilhām zīb-i Vasfīye lisān-ı gaybden*” mısrasında zikretmiştir. Buna göre görülmeyen âlemlerden (gayb) duyduğu ilhama binaen bu tarih manzumesini yazdığını ifade etmektedir.

Burada şu soru ortaya çıkıyor, acaba zikredilen Vasfi kimdir? Osmanlı devrinde bu mahlası kullanan bir kaç şair vardır (Süreyya, 1996). Fakat, türbenin banisi Hurşid Paşa ve tarih manzumesinde verilen sene sayesinde hangi Vasfi'nin sözkonusu olduğu anlamak kolay olmuştur. Burada zikredilen Vasfi, aslen Ispartalı Vasfi Efendi olup Hurşid Paşa'nın divan kâtibi hizmetinde bulunan zattır. Vasfi aynı zamanda şairimizin mahlasıdır. Azledildiği 1860/61 (Hicri 1277) yılına kadar Sayda'da tahrirat müdürü olarak çalışmıştır. 1862/63 (Hicri 1279) yılında mektub-i sadaret hulefalığına girmiştir. 1868/69 (Hicri 1285) yılında ise mahkeme-i temyize baş mümeyyiz olarak atanmıştır. 1874 (Hicri 1291) yılında adliye mektupçusu, Ocak 1879 (Hicri Muharrem 1296) yılında sadaret mektupçusu ve 1883 (Hicri 1300) yılında ise Şura-yı Devlet azalığıyla başkatibi olmuştur. Şair Vasfi Efendi 30 Kasım 1896 (Hicri 24 Cemaziye'l-ahir 1314) yılında vefat edip Merkezefendi kabristanına defnedilmiştir. Âlî ilimler, Farsça ve kitabette söz sahibi idi (Süreyya, 1996).

Türbenin Yapılış Tarihi

Tarih manzumeleri klasik edebiyattaki nazım şekilleri içerisinde bireysel yönü olmakla birlikte, sosyal hayatla bağları en kuvvetli olan ve dikkat çekici

oranda sosyal hayatın türlü yönlerine ışık tutan bir türdür. Tarih düşürme *ebced hesabıyla* bir olayın tarihini belirlemek amacıyla başvurulmuş bir sanattır. Bir başka ifadeyle ebced hesabı, ebced hesabına tekabül eden sayıları esas alarak herhangi bir olayın tarihini ustalıkla bir veya birden çok kelime, mısra veya beyit hâlinde verecek şekilde harflerin her birinin sayı değerlerinin toplanması sonucunda meydana getirilen bir hesap sistemidir (Demirel, 2008).

Ebced hesaplama sistemi çok eski olmakla beraber tarih düşürme sanatının ilk defa kimin tarafından icat edildiği kesin olarak belli olmazsa da bilindiği kadarıyla tarih düşürme XII. yüzyılda önce Fars edebiyatında ortaya çıkmış, İslâm kültürünün etkisiyle Arap harflerini alan İranlılar'dan Türkler'e, Türkler'den de Araplar'a geçmiştir. Tarih düşürme, Türk edebiyatında XIV. yüzyıldan itibaren gelişmeye başlamış ve özellikle XVIII. yüzyılda en verimli dönemine ulaşmıştır. Önceleri tek kelime yahut terkipten oluşan mensur tarihler yaygınken daha sonra manzum tarihlere rağbet artmıştır. Tarih söyleyen şairler için “müverrih” kelimesi kullanılmıştır. Şairler çoğunlukla tarih mısraından önceki mısra da tarih kelimesini ve kendi mahlaslarını birlikte zikrederler. Tarih kelimesinin bu şekilde anılmadığı manzumeler tarih mısraının tesbitinde güçlüklerle yol açması sebebiyle makbul sayılmamıştır. Tarih düşürmede genellikle hicrî kamerî yıl kullanılmakla birlikte son devirlerde hicrî şemsî, malî (rûmî) ve milâdî yıllara göre söylenmiş tarihlere de rastlanmaktadır. Tarih düşürme belâgat kitaplarında bedî‘ sanatları arasında sayılmıştır. Bir tarih manzumesinde ebced hesabı yanında vezin, kafiye ve anlam da önemlidir; bunların hepsinin bir arada bulunması oldukça büyük bir zihni mesaiyi gerektirir. Bütün toplumu ilgilendiren önemli olaylar yanında bazan en önemsiz konularla ilgili

örnekler de ortaya konmuştur. Tarih manzumeleri divan edebiyatının hemen bütün nazım birimleriyle yazılmakla beraber daha ziyade kıt'a (ilk beyti musarra' olmayan manzume) şeklinde düzenlenir ve son mısradaki ebcedle söylenen rakam mısraın sonuna yazılır (Karabey, 2011).

Üjçeli Şeyh Muhammed'in türbesinin yapıldığı sene tarih manzumesi (kronogram) olarak yazılan bu şiirin "*Türbe-i kutb-ı mükerrem buldi pâyâna vüsül*" son beytinde verilmiştir. Bu beyitte geçen Arap harflerinin ebced değeri toplam 1271 olup adı geçen türbenin yapıldığı Hicri seneyi belirtmektedir.

Dolayısıyla bu tarih manzumesine (kronogram) binaen Hurşid Paşa'nın bu türbeyi Hicri 1271 yılında inşa ettirdiğini anlıyoruz. Hicri 1271 yılının ilk günü, yani 1 Muharrem, 24 Eylül (Pazar günü) 1854 tarihine, son günü ise 11 Eylül (Çarşamba günü) 1855 tarihine denk geldiğinden dolayı türbenin 1854/55 yılında yapıldığı rahatlıkla söylenebilir.

Sonuç ve Öneriler

Üjçeli Şeyh Muhammed tarih manzumesinde *kutb-ı a'zam* olarak anılmaktadır. Arapça olan *kutb* veya *kutub* kelimesi ilimde, sanatta veya her hangi bir yetenekte önde olan, deha, yeryüzünün uç kutupları ve tarikatta dervişlerin başı veya hoca anlamında kullanılmaktadır (Škaljić, 2004). Kutb (çoğulu aktâb veya kutûb), fizik bilimindeki manalarından hariç; bir tarikatın ulusu, ki Gavs'tan sonra gelir, bir mevzuda geniş bilgisi ve salahiyeti olan kimse ve bir grubun, bir kavmin başı, büyüğü gibi manaları taşımaktadır (Devellioğlu, 2001).

Arapça kelime olan "*Butul*" veya "*Betul*" bakire, temiz kadın, erkeklerden utanan kadın ve hurma fidanı

manalarına gelir. Kelime dünyadan çekilmek ve uzaklaşmak, kendini tamamen ibadete vermek gibi manalarına gelen "*tebettele*" fiilinden gelir. Hazreti Meryem'in lakabı olarak bilinir. Aynı zamanda bu isim Hazreti Peygamberimizin kızı Hazreti Fatıma'nın lakabı olarak kullanılmaktadır (Muftić, 1997). Şiirde geçtiği gibi Üjçeli Şeyh Muhammed "seyyid" olup Hazreti Ali ve Hazreti Fatıma izdivacından doğan Hazreti Hasan ve Hüseyin soyundan gelenler için kullanılan bu unvana sahiptir. Manzumede geçen "siyâdet" seyyidlik, efendilik, beğlik ve sahiplik manasında olmakla beraber Hazreti Hasan vasıtasıyla Hazreti Muhammed'in soyundan olma hâli de demektir (Devellioğlu, 2001, s. 958). Buna göre Şeyh Muhammed'in seyyid olduğu ve Hz. Peygamberin kutlu soyundan geldiği söylenebilir.

Manzumede kullanılan Arapça ifade olan "*Lev-haşallâh*" aslı olan "*lâ evhaş-allâh*" ifadesinin kısaltılmış şekli olup manası "*Allah, irak etmesin! Vahşet vermesin! Aferin*"dir (Devellioğlu, 2001). "*Maşaallah*" ve "*barekallah*" gibi taaccüb ve hayranlık ifadesi olarak kullanılır. Bir çeşit dua sayılır.

Bu araştırmanın konusu olan tarih manzumesinde şair Vasfi iki defa, ilk ve son beyitte, Üjçeli Şeyh Muhammed'i "kutb" olarak tanıtmakta, ki bu Şeyh Muhammed'in evliya ve tarikat çevrelerinde önemli biri olduğunu göstermektedir. Tabii olarak hakiki müslüman, sosyal adaletin tesisi için mücadele etmek ve hakkı söylemekle yükümlüdür. Bu değerler uğruna Üjçeli Şeyh Muhammed hayatını verip kutb unvanından sonra şehit unvanını kazanmıştır. Vasfi Efendi'nin sözüyle: *Nüş-i şehd-âb-ı şehâdet eyleyüb* vefat etmiştir. Söz konusu tarih manzumesinde Üjçeli Şeyh'in ne zaman şehit olduğu bilgisini bu tarih manzumesinden öğreniyoruz. Bu yönüyle bu tarih

manzumesi de önemli bir tarihi vesika niteliği taşımaktadır. Küçük bir beldenin tarihinden önemli bir olay hakkında bir tarih manzumesinin verdiği bilgiler büyük önem taşımakla beraber yazılan tarihin edebi yönü bu bölgenin de büyük bir medeniyetin parçası olduğunu ve Türkçenin ortak dil olarak kullanıldığını göstermektedir.

Makalemizin konusu olan bu tarih manzumesinin ortaya çıktığında Tırgovište olarak anılan bugünkü Rojaye şehri, bu metinde bugünkü adıyla anılması dikkat çekicidir. Küçük olan bu şehre Üjçeli Şeyh

Muhammed, şair Vasfi ve türbenin banisi Hurşid Paşa gibi zatlar önem verip buranın tanıtılmasında büyük rol oynadıklarından dolayı isimlerinin yaşatılması bugünkü nesiller için vefa borcudur. Tarih manzumesinden hareketle önemli bir zat olan Üjçeli Şeyh Muhammed hakkında tanıtıcı kitap hazırlanabilir. Kullanılacak ana malzemeler olan burada tanıtılan tarih manzumesi, mezar taşındaki kitabe ve çevresinde gönderdiği mektuplar aynı zamanda o dönemde bu bölgede kullanılan Türk dilinin ve terminolojinin aydınlatılmasında önemli kaynaklardır.

Referanslar

- Agović, B. (2013). Turbe šejha Mehmeda Užičanina u Rožajama. Retrieved from <http://www.avlija.me>
- Azemović, Z. & Luboder Z. (2007). *Urezano u kamenu i pamćenju*. Novi Pazar: El-Kelimeh.
- Čehajić, Dž. (1986). *Derviški redovi u jugoslovenskim zemljama*. Sarajevo: Orijentalni institut u Sarajevu.
- Demirel, Ş. (2008). Antepli Ayni Divanı'ndaki Tarih Manzumeleri Üzerine Bir İnceleme. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 3(4), 372-398.
- Devellioğlu, F. (2001). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi 18. Baskı.
- Gökbilgin, M. T. (1956). Kanunî Sultan Süleyman Devri Başlarında Rumeli Eyaleti, Livâları, Şehir ve Kasabaları. *Bellekten, C. XX, S. 78*, Nisan.
- Hadžić, F. (2013). *Elementi materijalne i duhovne kulture Bošnjaka u Sandžaku*. Rožaje: Avlija.
- İbriç, S. (2004). *XIX. Yüzyılda Yenipazar Sancağı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ibriç, S. (2015). Tarih u turbetu šejh Muhammeda Užičanina u Rožajama. *Rožajski zbornik. 18*. Rožaje: Centar za kulturu Rožaje, 115-119.
- Karabey, T. (2011). Tarih düşürme. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul, c. 40, 80-82.
- Markišić, H. (2013). *Rožaje-Slikom i riječju kroz stoljeće*. Podgorica-Rožaje: Almanah i NVO "Priroda i baština".
- Muftić, T. (1997). *Arapsko-bosanski rječnik*. III Izdanje, Sarajevo: El-Kalem.
- Süreyya, M. (1996). *Sicill-i Osmani-2*. İstanbul: Yayına hazırlayan: Nuri Akbayer, Eski yazıdan aktaran: Seyyit Ali Kahraman, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Škaljić, A. (2004). *Turcizmi u našem jeziku*. Sarajevo: Karika.
- Tričković, R. (2012). Buna užičkog šejha 1747. *Avlija-Časopis za kulturu, književnost i društvene teme*. Godina III, Broj 6, Novembar.

Sorumlu Yazar Bilgileri:

Yazar ismi: Sead Ibrić

Üniversite, Ülke: International Burch University, Bosnia and Herzegovina

Email: ibric.sead@gmail.com

Lütfen alıntılayınız: Özuygun, A. R. & Ibrić, S. (2019). Üjıçeli Şeyh Muhammed'in Türbesi'nde Bulunan Tarih Manzumesinin Türkçeye Aktarımı. *Journal of Research in Turkic Languages*, 1(1), 57-67. DOI: 10.34099/jrtl.114

Alındı: Mayıs 8, 2019 ▪ Kabul: Mayıs 27, 2019